

Bartosz Sitarz*

Materiały archiwalne do wydarzeń Grudnia 1970 roku w Szczecinie w zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie¹

Wprowadzenie

Protesty robotnicze, jakie miały miejsce w miastach polskiego Wybrzeża w dniach 14–22 grudnia 1970 r., będące skutkiem wprowadzonych odgórnie przez władze podwyżek cen na niektóre artykuły spożywcze, przeszły do historii pod różnymi nazwami. Określano je jako: „wydarzenia grudniowe”, „rewolta grudniowa”, „wypadki grudniowe”, „masakra na Wybrzeżu” czy po prostu „Grudzień 1970” – jako jeden z tzw. polskich miesięcy, kiedy to różne grupy społeczne (robotnicy, studenci), sprzeciwiały się działaniom ówczesnej władzy i narzuconemu systemowi politycznemu. Szczególnie gwałtowny i dramatyczny przebieg wydarzenia te miały w Szczecinie w czwartek, 17 grudnia 1970 r. Robotnicy Stoczni Szczecińskiej im. Adolfa Warskiego i Szczecińskiej Stoczni Remontowej „Gryfia”, po wiecach w macierzystych zakładach, wyszli na ulice miasta. Do rosnącego tłumu przyłączali się pracownicy innych zakładów, przechodnie i młodzież szkolna. Kulminacyjnym momentem, po kilku nieudanych próbach powstrzymania głównego marszu przez oddziały Milicji Obywatelskiej, było podpalenie opuszczonego uprzednio przez kierownictwo i działaczy partyjnych gmachu Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, a następnie atak na Komendę Wojewódzką MO. To właśnie wtedy użyto broni palnej, co spowodowało ofiary śmiertelne (w dużej części wśród przypadkowych osób). Do wsparcia milicji wysłano oddziały wojskowe wraz z transporterami opancerzonymi

* Bartosz Sitarz – pracownik Oddziału V – Ewidencji zasobu Archiwum Państwowego w Szczecinie. Zainteresowania badawcze: historia najnowsza i regionalna, w szczególności: praca przymusowa w okresie III Rzeszy, kształtowanie polskiej granicy zachodniej, ochrona granicy państwowej, początki polskiej administracji i osadnictwa na ziemiach zachodnich i północnych, obecność Armii Czerwonej na ziemiach polskich.

¹ Problematyka ta była tematem prelekcji wygłoszonej przez autora z okazji Międzynarodowego Dnia Archiwów, dnia 23 czerwca 2018 r. w Archiwum Państwowym w Szczecinie, współorganizowanego przez Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej w Szczecinie.

mi i czołgami. Demonstranci atakowali także Wojewódzki Areszt Śledczy i Prokuraturę Wojewódzką. Konsekwencją tych wydarzeń było wprowadzenie przez Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej godziny milicyjnej i przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego, co nosiło znamiona stanu wyjątkowego.

Wyjątkowe w skali kraju było wówczas to, że w otoczonej przez wojsko i milicję Stoczni im. A. Warskiego, rozpoczął się nazajutrz strajk okupacyjny, do którego w krótkim czasie przyłączyły się liczne zakłady pracy ze Szczecina i okolic, łącznie w liczbie 120². Powołano Komitet Strajkowy z Mieczysławem Dopierałą na czele, który przekształcił się w Ogólnomiejski Komitet Strajkowy, formułując 21 postulatów o charakterze zarówno ekonomicznym, jak i politycznym. Był to, bez wątpienia przykład rosnącej świadomości obywatelskiej, solidarności między pracownikami różnych zakładów i zdolności do samoorganizacji, a zarazem oznaką powszechnego niezadowolenia z polityki ówczesnych władz. W dniach 19–20 grudnia podjęto rozmowy z przedstawicielami administracji państwowej i rządzącej partii, w wyniku których zrezygnowano z większości postulatów, a strajk miał się zakończyć. Jednakże wynik rozmów nie wszyscy przyjęli z zadowoleniem, stąd też część pracowników niektórych zakładów (w tym i samej Stoczni Szczecińskiej), kontynuowała strajk aż do 22 grudnia, kiedy to został ostatecznie zakończony na skutek zbliżających się świąt Bożego Narodzenia i narastającej presji władzy³.

Bunt robotniczy i następujący po nim strajk powszechny w Szczecinie w grudniu 1970 r., był już przedmiotem dogłębnych badań i wie-

² Według zestawienia: M. Paziewski, *Grudzień 1970 w Szczecinie*, Szczecin 2013, s. 436–439, Aneks nr 2.

³ Kontynuacją niezadowolenia społecznego był strajk mający miejsce w dniach 22–25 stycznia 1971 r., zakończony wizytą I sekretarza Komitetu Centralnego PZPR, Edwarda Gierka, premiera Piotra Jaroszewicza, i ministra obrony narodowej Wojciecha Jaruzelskiego.

lu opracowań⁴, w których wykorzystywano zarówno dostępne archiwalia, jak i relacje świadków. Nie ma zatem potrzeby bardziej szczegółowego przedstawiania biegu wydarzeń pomiędzy 17 a 22 grudnia 1970 r. Wydarzenia te odcisnęły swe piętno zarówno na społeczności lokalnej, jak i funkcjonowaniu aparatu władzy, stąd też musiały pozostawić po sobie wiele śladów w postaci wytworzonej wówczas dokumentacji. Znaczna jej część, stworzona przez aparat administracyjny, partyjny, związki zawodowe, czy zakłady pracy, zachowała się w zasobie Archiwum Państwowe w Szczecinie. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie i krótkie omówienie wybranych materiałów – różnego rodzaju i o różnej proveniencji – dotyczących wydarzeń grudnia 1970 r. w Szczecinie, z myślą o potencjalnym wykorzystaniu przez badaczy i inne osoby, pragnące sięgnąć do źródeł wytworzonych zarówno przez ówczesne władze, jak i stronę strajkującą.

Rodzaje i charakterystyka materiałów archiwalnych

Zachowane materiały możemy podzielić dwojako: według rodzaju oraz według proveniencji, czyli aktotwórcy. W pierwszej grupie rozróżniamy następujące materiały: aktowe (czyli podstawowy wynik działalności urzędowej), ulotne (ulotki, plakaty, afisze), fotografie, filmy, nagrania dźwiękowe. Natomiast aktotwórców można w pierwszej kolejności podzielić na dwie strony konfliktu: rządową (państwową) oraz strajkującą (obywatelską). Ta pierwsza, ze względu na rozbudowany aparat administracyjnej biurokracji, kierujący także życiem gospodarczym i społecznym, wytworzyła znacznie większą ilość dokumentacji. Należą tu akta in-

⁴ Warto tu wspomnieć choćby następujące prace: J. Eisler, *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2012; A. Głowacki, *Kryzys polityczny 1970 roku w świetle wydarzeń na Wybrzeżu Szczecińskim*, Szczecin 1985; Tenże, *Stanowisko władz wojewódzkich wobec wydarzeń grudniowych-styczniowych 1970/71 roku w Szczecinie*, „Morze i Ziemia” 1981, z. 2.; Tenże, *Wydarzenia grudnia 1970 r. – stycznia 1971 r. w Szczecinie*, „Zapiski Historyczne” 1981, z. 4.; *Historia, miasto, pamięć. Grudzień '70 – Styczeń '71 (perspektywa szczecińska)*, red. M. Kowalewski, E. Krasucki, P. Miedziński, Szczecin 2010; M. Machalek, P. Miedziński, *Zbuntowane miasto. Szczeciński Grudzień '70 – Styczeń '71*, Szczecin 2007; J. Macholak, *Grudzień 1970 w świetle dokumentów Komisji Odszkodowawczej przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie*, „Szczecińskie Studia Historyczne” 1993, nr 7; M. Paziewski, *Grudzień 1970 w Szczecinie*, Szczecin 2013; Tenże., *Szczeciński Grudzień '70 w krzywym zwierciadle historii*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2003, z. 3.; J. Waserman, *Spółeczno-polityczne podłoże kryzysu w Szczecinie na przełomie lat 1970/71*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1983, z. 3–4; K. Żurawski, *Robotnicy, władza ludowa, czołgi... Wydarzenia Grudnia '70 w Szczecinie*, Szczecin 2007.

stytucji państwowych (prezydium rad narodowych szczebla wojewódzkiego i miejskiego), partyjnych (przede wszystkim Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i jej komitetów – wojewódzkiego i dzielnicowych⁵), śledczych (prokuratura), związkowych (Wojewódzka Komisja Związków Zakładowych, rady zakładowe⁶ w zakładach pracy), zakładów pracy (akta większych przedsiębiorstw, których pracownicy brali udział w strajkach). Strona strajkowa, w przeciwieństwie do sierpnia 1980 r. i okresu po nim następującego, nie stworzyła trwałych organów ani struktur. Były nimi jedynie funkcjonujące przez kilka dni przedstawicielstwa i komitety. Spośród znacznej liczby zakładów zaangażowanych w strajk lub go popierających, zachowały się akta Komitetu Strajkowego Stoczni Szczecińskiej im. A. Warskiego, czyli najważniejszego z nich, pełniącego rolę kierowniczą i prowadzącego rozmowy ze stroną rządową. Inne materiały, przede wszystkim ulotne, zachowały się także w zbiorach osób prywatnych – uczestników tamtych wydarzeń.

Organy administracji państwowej

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) w Szczecinie było „terenowym organem jednolitej władzy państwowej”⁷ na szczeblu województwa szczecińskiego w latach 1950–1973, skupiającym zarówno władzę uchwałodawczą, jak i wykonawczą. Materiały wytworzone przez ten urząd⁸, zawierają także szereg akt obrazujących działania władz wojewódzkich w czasie wystąpień robotniczych w grudniu 1970 r. Jednym z nich jest protokół nr 50/70 posiedzenia PWRN z dnia 17 grudnia 1970 r. (w godzinach 13.30–14.00), na którym *wobec zaistnienia w Szczecinie wydarzeń zagrażających spokojowi i bezpieczeństwu jego mieszkańców* podjęto

⁵ W grudniu 1970 r. w miejsce zlikwidowanego Komitetu Miejskiego PZPR w Szczecinie, powołano cztery komitety dzielnicowe: Śródmieście, Nad Odrą, Pogodno, Dąbie, które podlegały bezpośrednio pod Komitet Wojewódzki. Istniały do czerwca 1981 r., kiedy to ponownie utworzono Komitet Miejski PZPR w Szczecinie.

⁶ Rady zakładowe były organami pracowniczej organizacji związkowej w danym zakładzie pracy i zarazem przedstawicielstwem pracowników. Powstawały na mocy dekretu z 6 lutego 1945 r. (Dz.U. z 1945 r. Nr 8, poz. 36) we wszystkich zakładach zatrudniających powyżej 20 pracowników.

⁷ Na podstawie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej (Dz. U. 1950 nr 14 poz. 130).

⁸ Tworzą one zespół pod nazwą: Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie (dalej: PWRN), nr zespołu 65/356.

dwie uchwały-zarządzenia porządkowe: nr 50/721/70 w sprawie zapewnienia spokoju i porządku publicznego (wprowadzające godzinę milicyjną) oraz nr 50/722/70 w sprawie wprowadzenia przyspieszonego postępowania karno-administracyjnego na terenie województwa szczecińskiego na okres 3 miesięcy⁹. Tematu wydarzeń grudniowych nie mogło także zabraknąć na najbliższej sesji Wojewódzkiej Rady Narodowej, która miała miejsce 29 stycznia 1971 r. Na wniosek radnego Mirosława Borejszy, głos w tej sprawie (poza planem sesji) zabrał przewodniczący Rady, Marian Łempicki¹⁰.

Unikalnym materiałem są również akta Komisji Odszkodowawczej powołanej przy PWRN w Szczecinie¹¹. Komisja owa powstała na mocy *Uchwały nr 215/70 Rady Ministrów z 30 grudnia 1970* (jak zaznaczano, uchwała miała charakter *ściśle poufny – nie do publikacji*) *ws. doraźnych świadczeń pieniężnych dla osób poszkodowanych w związku z wypadkami na Wybrzeżu*. Upoważniała ona Prezydium WRN w Gdańsku, Szczecinie i Koszalinie do wypłacenia jednorazowych świadczeń osobom, które utraciły swych bliskich, bądź doznały uszczerbku na zdrowiu w trakcie strajków i demonstracji. Ponadto Państwowy Zakład Ubezpieczeń (PZU), został upoważniony do wypłaty odszkodowań za szkody rzeczowe poniesione w mieniu objętym umowami dobrowolnymi ubezpieczeń majątkowych, a prezydium wojewódzkich rad narodowych do wypłaty odszkodowań za szkody rzeczowe w mieniu nie objętym umowami dobrowolnymi¹².

Zachowane akta Komisji Odszkodowawczej przy PWRN zawierają m.in. protokoły posiedzeń tego organu za okres od lutego 1971 do stycznia 1972 r.¹³, zestawienia poniesionych wydatków w związku z wypadkami grudniowymi oraz wykazy wypłaconych odszkodowań. Największą część stanowią akta rozpatrywanych wniosków złożonych przez poszkodowanych – zarówno rodzin zabitych, jak i osób rannych (postrzelonych, pobitych) w wyniku działań milicji i wojska oraz tych, którzy ponieśli szkody materialne¹⁴. Akta te zawierają dokumenty takie jak np. podania, zgłoszenia wypadku, opisy historii choroby (w tym przypadku obrażeń), sprawozdania z postępowań wyjaśniających oraz postanowienia

⁹ Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej: APSz), PWRN, sygn. 1003.

¹⁰ Tamże, sygn. 116.

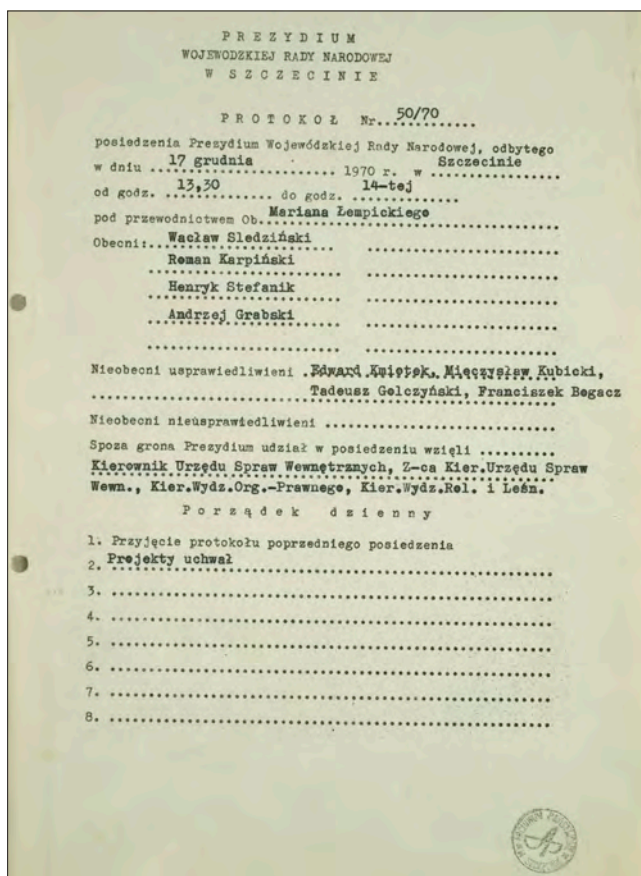
¹¹ Tamże, sygn. 1089–1098, Wydarzenia grudniowe (1970 r.).

¹² Tamże, sygn. 1090.

¹³ Tamże, sygn. 1089.

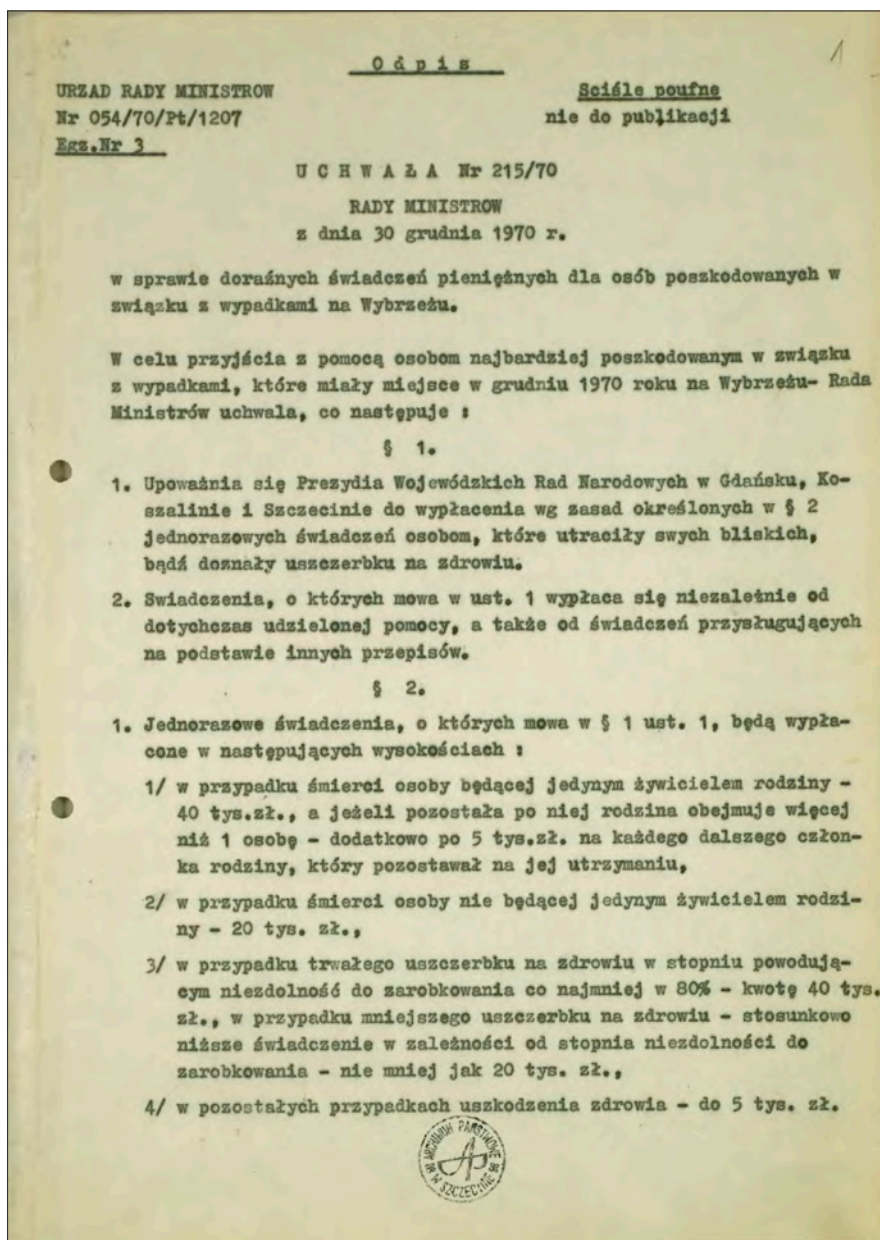
¹⁴ Tamże, sygn. 1091–1097.

o przyznaniu (bądź odmowie przyznania) odszkodowania. Są to dokumenty zawierające dane wrażliwe o szczególnym charakterze, takie jak opisy obrażeń i dokładnych okoliczności, w jakich doszło do ich nabycia. Zachowały się także podania w sprawie szkód materialnych poniesionych w mieszkaniach (szyby wybite przez pociski, uszkodzenia spowodowane wpadnięciem petardy), zniszczonych lub uszkodzonych samochodów, a także zwrotów za koszty pogrzebu i wystawienie pomnika nagrobnego, równowartość za zniszczoną odzież poległego w czasie wydarzeń (w podaniu wyszczególniono wszystkie elementy garderoby; co ciekawe, podanie przyjęto pozytywnie), a także ws. ubrania zniszczonego w trakcie zatrzymania przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa¹⁵.

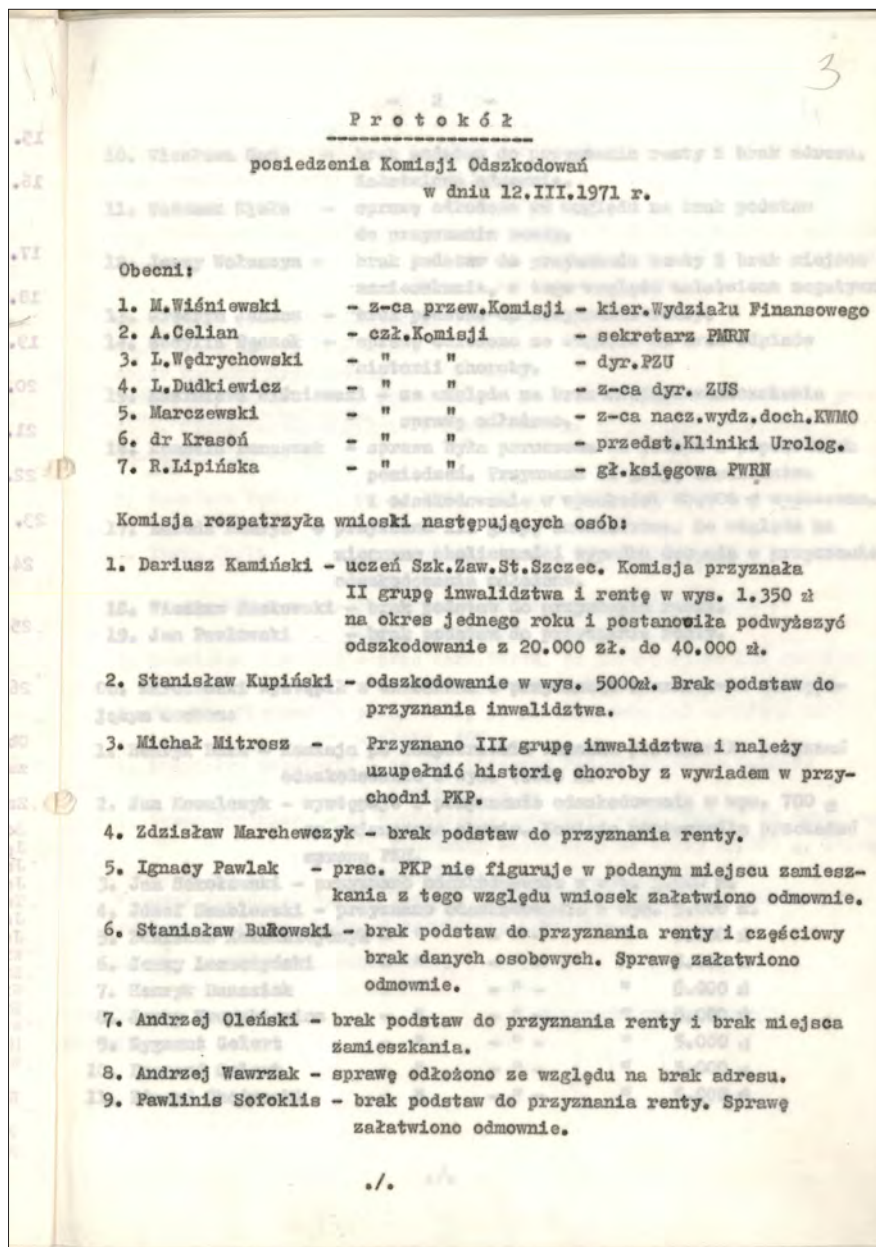

Fot. 1. Protokół posiedzenia PWRN w Szczecinie z 17 grudnia 1970 r. (APSz, PWRN, sygn. 1003).

¹⁵ Tamże, sygn. 1097, s. 69.

Fot. 2. Uchwała Rady Ministrów z 30 grudnia 1970 r. w sprawie doraźnych świadczeń pieniężnych dla osób poszkodowanych w związku z wypadkami na Wybrzeżu (APSz, PWRN, sygn. 1090).

Fot. 3. Protokół posiedzenia Komisji Odszkodowań z dnia 12 marca 1971 r.
(APSz, PWRN w Szczecinie, sygn. 1089).

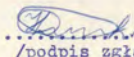
85-95 2

Zgłoszenie wypadku

1. a/ Nazwisko i imię b/ data urodzenia ...16.06.52..... 17.04.1950r. c/ stan cywilny /wolny, żonaty/ d/ zawóduczeń.....ślusarz..... e/ miejsce pracy .Przysiek, Szk. Igozn. Obecnie nie prac.	f/ adres Szczecin..... /miejsce zamiesz./ Jagiellońska 16/2 ul. Durszka 8/4 g/ ilość dziecinie ma..... h/ wiek dzieci												
2. a/ nazwisko i imiona rodziców b/ czy podlega ubezpieczeniu społecznemu .tak..... c/ na czym utrzymaniu pozostają dzieci													
3. Data wypadku 17 grudnia 1970r. dzień, miesiąc, rok godz. Pl. Hołdu Pruskiego dokładne miejsce wypadku													
4. Przyczyna, okoliczności i przebieg wypadku /dokładnie i wyczerpująco/ Dnia 17.12.1970r. około godz. 19,00 z kolegami Stanisławem i Władysławem szedłem z kierunku Stoczni do domu. Przecho- dząc przez Pl. Hołdu Pruskiego gdzie był duży tłum ludzi w pewnym momencie jak wojsko pojechało szeselać został ranny w lewą rękę - prawdo- podobnie przez odłamek.													
5. Jako naoczni świadkowie wypadku powyższe okoliczności stwierdzają własnoręcznym podpisem <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 33%;">Nazwisko i imię świadka</th> <th style="width: 15%;">Zawód</th> <th style="width: 33%;">A d r e s</th> <th style="width: 19%;">Własnoręczny podpis</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1.</td> <td>.....</td> <td>.....</td> <td>.....</td> </tr> <tr> <td>2.</td> <td>.....</td> <td>.....</td> <td>.....</td> </tr> </tbody> </table>		Nazwisko i imię świadka	Zawód	A d r e s	Własnoręczny podpis	1.				2.			
Nazwisko i imię świadka	Zawód	A d r e s	Własnoręczny podpis										
1.													
2.													
6. Kto i gdzie udzielił wnioskodawcy pierwszej pomocy lekarskiej bezpo- średnio po wypadku? Pogotowie Ratunkowe w Szczecinie dnia 17.12.1970r. około godz. 22,00													

Powyższe zgłoszenie wypełniłem zgodnie z prawdą i w/g najlepszej
wiedzy.

..... Szczecin, dnia 1971 r.

 /podpis zgłaszającego/

Fot. 4. Zgłoszenie wypadku – postrzelenia przez milicję w dniu 17 grudnia 1970 r.
 (APSz, PWRN w Szczecinie, sygn. 1096).

Organy partyjne

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR), była partią odgrywającą dominującą rolę w życiu politycznym kraju i sprawującą (wraz ze swymi partiami satelickimi) niepodzielną władzę w latach 1948–1989. Kierowała centralnie sterowaną gospodarką i innymi dziedzinami życia, a jej struktury w zasadzie dublowały aparat administracyjny na wszystkich szczeblach podziału terytorialnego kraju, a także w zakładach pracy. To, że najważniejsze decyzje polityczne i personalne podejmowano w komitetach partyjnych, a nie w urzędach państwowych (radach narodowych), było powszechnie uznawanym faktem¹⁶. Z tego też powodu demonstranci w dniu 17 grudnia 1970 r. skierowali się właśnie pod gmach Komitetu Wojewódzkiego PZPR, a nie pod siedzibę władz miejskich (zamieszki miały tam miejsce w godzinach popołudniowych), czy też PWRN (w ogóle ominięta w trakcie rewolty).

W obszernym (przeszło 92 m.b.) zespole akt partyjnych szczebla wojewódzkiego¹⁷, niezmiernie ważnym dla badań historii Pomorza Zachodniego po 1945 roku i funkcjonującego wówczas systemu politycznego, zachował się szereg dokumentów dotyczących wydarzeń grudniowych i następujących bezpośrednio po nich. Należy tu wymienić m.in. *Informację o pracy wojewódzkiej organizacji partyjnej w okresie wypadków grudniowych w województwie szczecińskim (11–21 grudnia 1970)*¹⁸, informacje nadesłane przez komitety powiatowe dotyczące sytuacji na ich terenie po wypadkach grudniowych i VII Plenum Komitetu Centralnego PZPR¹⁹ (dotyczące m.in. przerw w pracy tamtejszych zakładów, pochodzące z powiatów Gryfice, Goleniów, Świnoujście, Kamień Pomorski, Dębno, Nowogard, Choszczno, Gryfino)²⁰, sprawozdania z działalności komitetów dzielnicowych w Szczecinie (Śródmieście, Pogodno, Nad Odrą, Dąbie), notatki ze

¹⁶ Stąd też głównie pod siedzibami komitetów partyjnych ogniskowała się złość demonstrantów, również w Gdańsku, Elblągu i Słupsku. Por.: M. Paziewski, *Grudzień 1970...*, s. 134.

¹⁷ APSz, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Szczecinie (dalej: KW PZPR), nr zespołu 65/858.

¹⁸ Tamże, sygn. 1577.

¹⁹ Odkryto się 20 grudnia 1970 r. w związku z rewoltą robotniczą na Wybrzeżu. Przyjęto wówczas rezygnację Władysława Gomułki (faktycznie został do tego zmuszony) z funkcji I sekretarza KC i członka Biura Politycznego, na jego miejsce wybierając Edwarda Gierka oraz dokonano innych zmian personalnych w składzie Biura Politycznego.

²⁰ APSz, KW PZPR, sygn. 1619.

spotkań podstawowych organizacji partyjnych (POP²¹), dotyczących wypadków grudniowych oraz zgłaszane przez nie wnioski i postulaty²².

Związki zawodowe

W aktach Wojewódzkiej Komisji Związków Zawodowych²³ na szczególną uwagę zasługują protokoły z rozmów mających zakończyć strajk powszechny w Szczecinie, czyli *Protokół ze spotkania ws. ustaleń między przedstawicielami władz partyjnych i administracyjnych województwa i miasta Szczecina z przedstawicielami załóg Stoczni Szczecińskiej i Szczecińskiej Stoczni Remontowej*, z 19–20 grudnia 1970 r., oraz ustalenia z tych rozmów, a także protokoły z narad wojewódzkiego aktywu związkowego, czy też *Informacja z posiedzenia Prezydium Centralnej Rady Związków Zawodowych z 23 grudnia 1970 r.* W aktach znalazły się też *Zadania WKZZ i Instancji Okręgowych związane z sytuacją w mieście w świetle ostatnich wydarzeń z 21 grudnia 1970*, *Notatka o działalności związków zawodowych województwa szczecińskiego w dniach 12–31 grudnia 1970* (zawierająca m.in. opis wydarzeń grudniowych i przebieg ataku na gmach WKZZ) z 2 stycznia 1971, *Ocena sytuacji politycznej w radach zakładowych i radach robotniczych miasta*

²¹ Podstawowe organizacje partyjne PZPR były najniższym szczeblem struktury organizacyjnej tej partii, działającym w mniejszych zakładach pracy (tam, gdzie nie było komitetów zakładowych), urzędach, instytucjach kulturalnych i oświatowych, spółdzielniach, państwowych gospodarstwach rolnych itp.

²² APSz, KW PZPR, sygn. 1620–1621.

²³ Był to organ zrzeszający wszystkie branżowe związki zawodowe na szczeblu województwa. Jego nazwa zmieniała się kilkakrotnie na przestrzeni lat: Okręgowa Komisja Związków Zawodowych (1945–1949), Okręgowa Rada Związków Zawodowych (1950–1954), Wojewódzka Komisja Porozumiewawcza Związków Zawodowych (1956–1958) Wojewódzka Komisja Związków Zawodowych w Szczecinie (1958–1973, zatem w interesującym nas okresie), a w końcu Wojewódzka Rada Związków Zawodowych. Podlegała Centralnej Radzie Związków Zawodowych (CRZZ), która wraz z Kongresem była organem naczelnej reprezentacji ruchu zawodowego w Polsce, czyli Zrzeszenia Związków Zawodowych. Wojewódzkiej Radzie Związków Zawodowych podlegały organy powiatowe oraz miejskie rady (komisje) związków zawodowych oraz dyrekcje branżowych związków zawodowych, w tym zarządy okręgów (zlikwidowane w 1975 roku). Ówczesne związki zawodowe były ściśle uzależnione od rządzącej partii i realizowały jej politykę, stąd pojawiające się przy okazji protestów społecznych postulaty wolnych związków zawodowych. Siedziba Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych w Szczecinie mieściła się na ulicy Małopolskiej 17 (obecnie znajduje się tam Sąd Okręgowy w Szczecinie). Budynek ten stał się celem ataku 17 grudnia 1970 r. i został podpalony. Nazwa zespołu brzmi, zgodnie z ostatnią obowiązującą nazwą: Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Szczecinie (dalej: WRZZ), nr zespołu 65/479.

Szczecina ze stycznia 1971 r. Na szczególną uwagę zasługują dwa dokumenty (oba bez daty dziennej): *Informacja* o wydarzeniach grudniowych i realizacji żądań socjalnych, oraz *Ocena przyczyn wypadków grudniowych i zadania*²⁴. Ten pierwszy był przykładem samokrytyki i głębokiej refleksji nad dotychczasowym postępowaniem zarówno władz, jak i samych organizacji związkowych. Warto zacytować tu fragment (brzmienie oryginalne):

Wydarzenia tragiczne, jakie objęły Wybrzeże oraz miasto Szczecin i związane z tym demonstracje załóg robotniczych i przerwaniem pracy w wielu zakładach wszyscy przeżywamy to boleśnie i głęboko. Wystąpienia robotnicze stanowiły najostrzejszą formę krytyki skierowanej również pod adresem związków zawodowych od góry do dołu. Nie należy utożsamiać wystąpień klasy robotniczej z poczynaniami elementów przestępczych, awanturniczych i chuliganerii, która dewastowała i grabiła sklepy i podpałała gmachy. Należy wyciągnąć wniosek, że nie może być tak jak dotychczas w postępowaniu, że klasa robotnicza i ruch zawodowy był zaskakiwany decyzjami odgórnym, nie skonsultowanymi z dołami.

Z kolei w drugim, nie unikając głęboko ideologizowanych sformułowań, wymieniano przyczyny wypadków grudniowych oraz głębokiego kryzysu w samej partii. Były nimi, jak stwierdzano, m.in. *brak leninowskich norm życia partyjnego oraz nagminne i ciągłe łamanie tych zasad*. Zwrócono także uwagę na oderwanie najwyższego kierownictwa partyjnego, od realnych problemów zwykłych ludzi, także swych szeregowych członków²⁵.

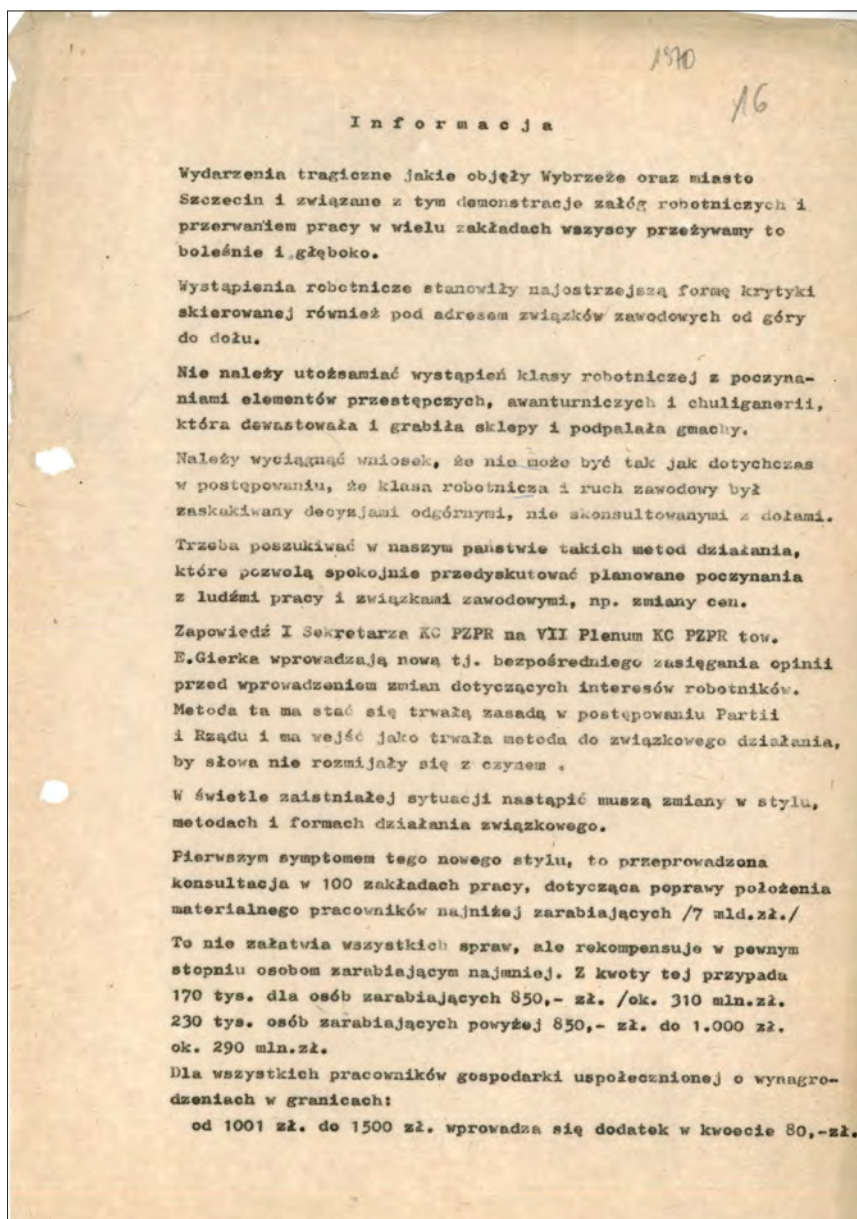
Organy ścigania

Kolejnych materiałów dotyczących wydarzeń grudniowych dostarcza Prokuratura Wojewódzka w Szczecinie (odpowiednik dzisiejszej Prokuratury Okręgowej)²⁶. Poza typowymi aktami prokuratorskimi (akty oskarżenia, postanowienia o tymczasowym aresztowaniu itp.), odnajdziemy tam m.in. informację Prokuratora Wojewódzkiego o osobach tymczasowo aresztowanych z 24 grudnia 1970 r., notatkę Prokuratora Generalnego dotyczącą postępowań przygotowawczych prowadzonych w związku z wydarzeniami w grudniu 1970 r. na Wybrzeżu z 2 lutego 1971 r.,

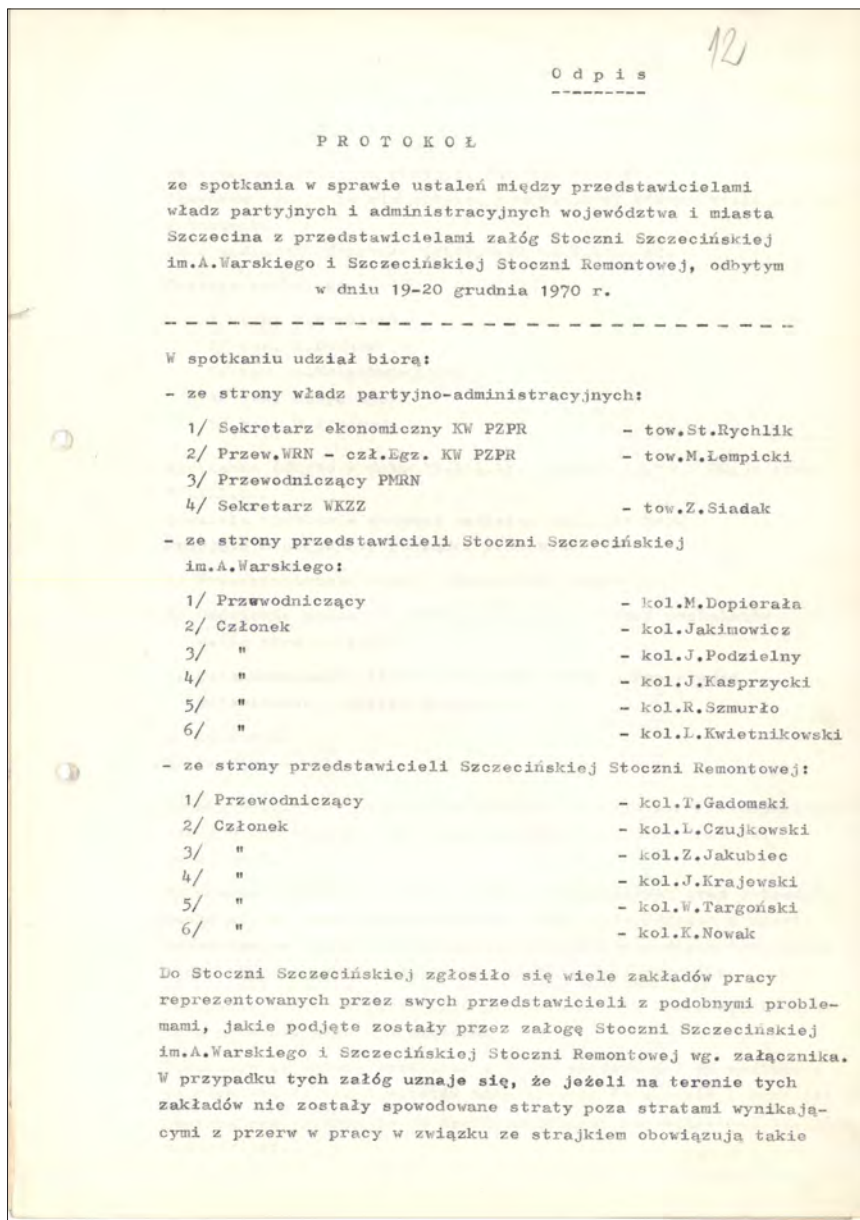
²⁴ Wszystkie dokumenty: APSz, WRZZ, sygn. 607.

²⁵ Tamże.

²⁶ APSz, Prokuratura Wojewódzka w Szczecinie (nr zespołu 65/733), sygn. 517–518, Materiały dotyczące tzw. „wypadków grudniowych” z 1970 r. (t. I–II)

Fot. 5. Informacja dotycząca wydarzeń grudniowych i realizacji żądań socjalnych, b.d. (APSz, WRZZ w Szczecinie, sygn. 607).

Fot. 6. Protokół ze spotkania ws. ustaleń między przedstawicielami władz partyjnych i administracyjnych województwa i miasta Szczecina z przedstawicielami załóg Stoczni Szczecińskiej i Szczecińskiej Stoczni Remontowej z 19-20 grudnia 1970 (APSz, WRZZ w Szczecinie, sygn. 607).

a ponadto wykazy zatrzymanych w poszczególnych dniach, wykazy aresztowanych, listy osób, które brały udział w podpaleniach i grabieży mienia, wykaz osób, którym udzielono pierwszej pomocy, wykaz sklepów uszkodzonych i okradzionych w wyniku zająć. Zachowała się również korespondencja rodzin ofiar śmiertelnych, dotycząca pochówków i ekshumacji ciał ich bliskich.

Niezmiernie ciekawe są notatki informacyjne z przebiegu spotkań przedstawicieli władz z pracownikami w niektórych szczecińskich zakładach, m.in. w Stoczni Szczecińskiej im. A. Warskiego w dniu 27 lutego 1971 r. (uczestniczyli w nim prokurator wojewódzki Zdzisław Rozum, komendant wojewódzki MO Julian Urantówka, przedstawiciele KW PZPR oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przybyli z Warszawy) oraz w Stoczni Remontowej „Parnica” (4 marca 1971). Choć odbyły się one ponad dwa miesiące po wydarzeniach grudniowych, dotyczyły ich przebiegu, rozliczenia winnych ofiar śmiertelnych, zgłaszanych postulatów i niezadowolenia społecznego. Uderzał w nich brak zaufania robotników do organów władzy i bezpieczeństwa (wypowiadano się w większości anonimowo), oraz głęboka frustracja. Poszczególne wypowiedzi przedstawiały nie tylko bardzo negatywny stosunek do milicji obywatelskiej, oraz jej działań w grudniu 1970 r., ale i smutny obraz ówczesnej sytuacji społeczno-ekonomicznej i braku perspektyw dla zwykłych robotników. Oto niektóre wypowiedzi dotyczące działania milicji obywatelskiej, a także dowodzące słuszności robotniczego protestu: *Milicja bije w samochodach, kiedy człowiek jest już obezwładniony, mszczą się jak zboczeńcy; Dlaczego atakowaliście robotników jak słusznie domagali się o swoje prawa?; Od lat staczaliście się w bagnie, bo przestaliście być Milicją, która została powołana do obrony interesów klasy robotniczej, a staliście się policją, broniącą brzuchatych dygnitarzy*. Pojawiła się nawet niewątpliwa aluzja do wypowiedzi premiera Józefa Cyrankiewicza z czerwca 1956 r. (po rewolcie robotniczej w Poznaniu): *Jeżeli jeszcze raz podniesiecie rękę na robotników, to te łapy połamiemy*²⁷. Nawiązując do zarzutów o wpływie alkoholizmu na naruszanie porządku publicznego wypowiedziano się następująco: *Pijemy, to jedyna nasza rozrywka, jest tradycja po wypłacie wypić, taka nasza kultura, tego żeśmy się tylko nauczyli, kaszanka i „ostrobramska” to zabawa robotnika*. W odniesieniu do poziomu życia materialnego padło m.in.: *Było nas kilkoro w domu [mówił młody robotnik]. Żeby nas wyżywić ojciec musiał kraść, bo państwo go okradało. Myśmy*

²⁷ Józef Cyrankiewicz powiedział wówczas: *Każdy prowokator czy szaleniec, który odważy się podnieść rękę przeciw władzy ludowej, niech będzie pewny, że mu tę rękę władza ludowa odrąbie*.

w domu w ogóle nie uważali, że to jest kradzież. Tak musiało być, żeby nas ojciec mógł wyżywić²⁸.

179

Wykaz osób, którym udzielono pierwszej pomocy
d nisch 17 - 20 grudnia 1970r. przez pracowników
M.P.R. Nr.11

Lp.	Data	Nazwisko i Imię	Pierwsza pomoc przy
1.	17.12.70	Przypadek I - ok.20 l.	Rana cięta głowy
2.	"	Przypadek II - ok.22 l.	"
3.	"	Przypadek III - ok.22 l.	Skołeczenie ręki
4.	"	Przypadek IV - ok.16 l.	Postrzał ręki prawej i brzucha
5.	"	Przypadek V - ok.40 l.	Postrzał ramienia lewego
6.	"	Przypadek VI - ok.18 l.	Postrzał uda lewego
7.	"	Przypadek VII - ok.17 l.	Postrzał stopy prawej
8.	18.12.70	Przypadek VIII - ok.40 l.	Postrzał uda, pośladka prawego, ramienia lewego
9.	"	Przypadek IX - ok.40 l.	Postrzał podudzia lewego
10.	"	Przypadek X - ok.45 l.	Postrzał uda lewego
11.	"	Przypadek XI - ok.40 l.	Postrzał podudzia prawego

K i e r o w n i k
Miejskiej Przychodni Obwodowej Nr.1
lek.med. Jan K u c h a r z
podpis nieczytelny

Anna TYLUTKI
lekarz pediatra
Szczecin, Jedn. Narodowej
nr.46
tel. 350 - 10

Fot. 7. Wykaz osób, którym udzielono pierwszej pomocy w Miejskiej Przychodni Obwodowej (APSz, Prokuratura Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 518).

²⁸ Wszystkie cytaty za: APSz, Prokuratura Wojewódzka w Szczecinie, sygn. 518, Notatka z przebiegu spotkania z załogą Stoczni Remontowej „Parnica” 4.03.1971.

Akta zakładowe

Stocznia Szczecińska im. Adolfa Warskiego była największym zakładem przemysłowym Szczecina, symbolem przemysłu okrętowego. Jej pracownicy w największym stopniu zaangażowali się w protest, wychodząc na ulice miasta, a następnie rozpoczynając strajk okupacyjny i powołując Komitet Strajkowy, który stał się strajkowym centrum całego Szczecina. Nie dziwi zatem fakt, że w zespole akt tego przedsiębiorstwa²⁹ znajdują się liczne materiały dotyczące strajków w grudniu 1970 r. oraz styczniu 1971 r. Zachował się m.in. odpis pisma Rady Zakładowej Stoczni do MSW z 20 lutego 1971 r. ws. zajęć grudniowych i osób poszkodowanych (informujący m.in. o biciu zatrzymanych przez MO, niezgodnych z prawem zatrzymaniach trwających powyżej 48 godzin, braku zaświadczeń dla wypuszczonych z aresztu, karach dyscyplinarnych w zakładach pracy), zawierającego także wykazy: zastrzelonych w rejonie stoczni (w dniach 18–19 grudnia), osób ranionych, osób bitych i kopanych przez funkcjonariuszy MO oraz bezprawnie zatrzymanych powyżej 48 godzin³⁰. Inne, niezwykle cenne materiały dające obraz przyczyn i przebiegu strajku, to kronika wydarzeń w Stoczni w okresie od 12 grudnia 1970 do 25 stycznia 1971 r. i analiza podłoża wydarzeń grudniowych w Stoczni Szczecińskiej im. A. Warskiego (opracowana przez Biuro Organizacji Stoczni). Zachowały się także listy poparcia dla strajkującej stoczni nadesłane przez inne zakłady³¹.

Komitet Strajkowy Stoczni Szczecińskiej

Komitet Strajkowy w Stoczni Szczecińskiej im. Adolfa Warskiego wybrany został w godzinach popołudniowych 18 grudnia 1970 r. W jego skład weszło początkowo 10 osób, a jego przewodniczącym został Mieczysław Dopierała. Ściśle współpracował z analogicznym, powstałym zresztą nieco wcześniej, komitetem w Szczecińskiej Stoczni Remontowej „Gryfia” (z inż. Tomaszem Radomskim na czele). Szybko ustalono, że oba komitety będą występować razem. To jednak „Warski” odgrywał kluczową rolę ze względu na wielkość, prestiż zakładu i centralne usytuowanie w dzielnicy przemysłowej. Ostatecznie delegacje 12 zakładów ze Szczeci-

²⁹ APSz, Stocznia Szczecińska S.A. (nr 65/435).

³⁰ Tamże, sygn. 5448.

³¹ Tamże, sygn. 5450.

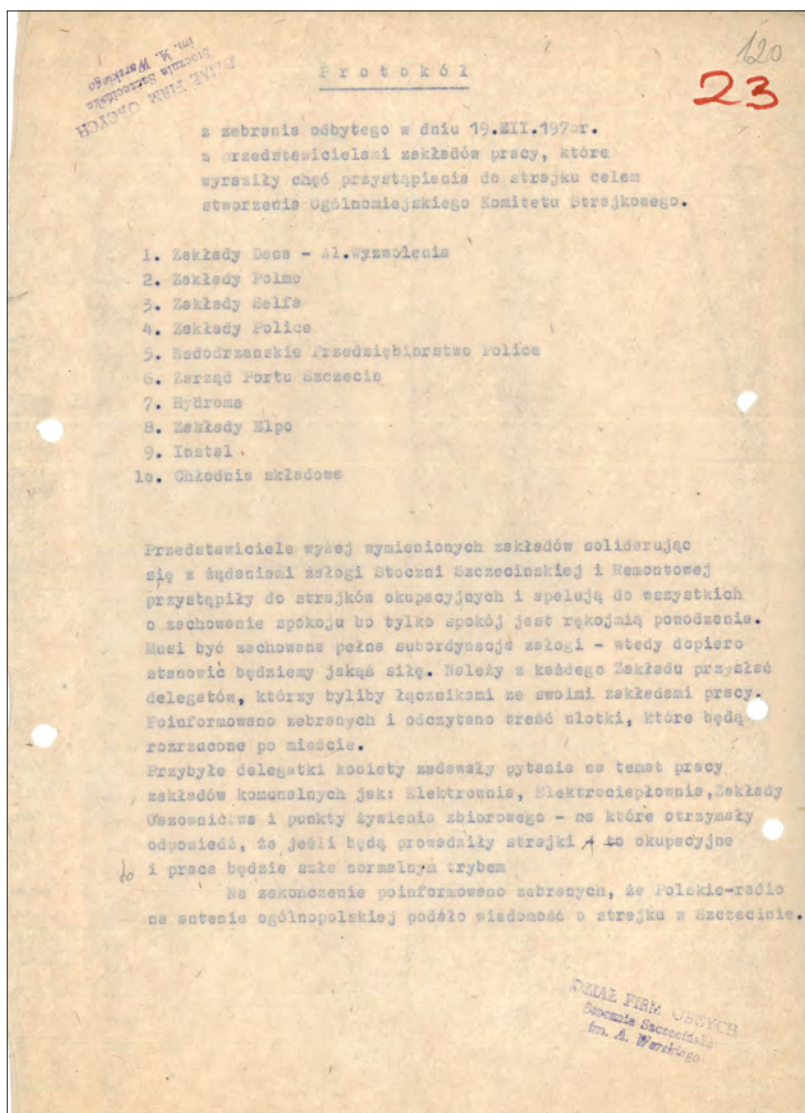
na i Polic powołały Ogólnomiejski Komitet Strajkowy (OKS), który jednak posługiwał się oficjalnie innymi nazwami (choćby, jak w ulotkach, „Komitety Strajkowe z siedzibą w Stoczni Szczecińskiej”), przyjmując 21 postulatów. Finalnie do rozmów z przedstawicielami władz z ramienia OKS przystąpili delegaci dwóch stoczni: „Gryfii” i „Warskiego”³².

Dokumentacja Komitetu Strajkowego Stoczni Szczecińskiej im. A. Warskiego stanowi niewątpliwie unikat – jest to świadectwo strajku okupacyjnego i akcji strajkowo-solidarnościowej, która na niemal dekadę przed powstaniem „Solidarności” objęła aglomerację szczecińską. Jest to również jedyny, poza nielicznymi ulotkami, przykład materiałów wytworzonych przez stronę strajkującą. Zostały one przekazane przez rozwiązany już Komitet Strajkowy (w osobach Mieczysława Dopierały i Józefa Kasprzyckiego) dla dyrekcji Stoczni dnia 24 grudnia 1970 r. Składało się nań 9 teczek o następującej zawartości: komunikaty wewnętrzne informacyjno-porządkowe (nr od 1 do 100), komunikaty „szczególnej wagi” (nr 1–23, w tym też protokół zebrania z 19 grudnia z przedstawicielami zakładów, które *wyraziły chęć przystąpienia do strajku celem stworzenia Ogólnomiejskiego Komitetu Strajkowego*); postulaty, odezwy, żądania Komitetów strajkowych (w tym żądania załóg Stoczni Szczecińskiej i Szczecińskiej Stoczni Remontowej oraz rezolucja Szczecińskiej Stoczni Remontowej z 18 grudnia); odezwy i ulotki; deklaracje-postulaty i żądania przedsiębiorstw (pracujących na terenie Stoczni oraz z terenu miasta i powiatu szczecińskiego); deklaracje i żądania komórek organizacyjnych Stoczni; ustalenia z władzami wojewódzkimi i miejskimi (kopie); raporty obecności i listy dyżurów; dokumenty dotyczące rozliczeń pobranych posiłków w czasie strajku. Dokumentacja ta obrazuje działalność Komitetu Strajkowego i przebieg strajku okupacyjnego w dniach od 18 do 22 grudnia, współpracę z innymi zakładami z aglomeracji szczecińskiej, zgłaszane postulaty, wydawane zarządzenia porządkowe oraz przebieg rozmów z przedstawicielami władz, ale także sprawy techniczno-organizacyjne. Przekazana ona została do ówczesnego Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie w depozyt przez dyrekcję stoczni 10 października 1981 r., czyli w okresie legalnego działania „Solidarności”³³. Obecnie akta te tworzą jedną jednostkę archiwalną. Została ona włączona do zespołu 65/858 Komitet Wojewódzki PZPR³⁴.

³² M. Paziewski, *Grudzień 1970...*, s. 210–211, 224, 241, 260.

³³ APSz, Stocznia Szczecińska S.A., sygn. 5445.

³⁴ APSz, KW PZPR, sygn. 3524. Znajduje się w serii Wydział Propagandy, który zajmował się m.in. opozycją demokratyczną.

Fot. 8. Protokół zebrania przedstawicieli zakładów pracy z 19 grudnia 1970 r. ws. powołania Ogólnomiędzyzakładowego Komitetu Strajkowego (APSz, KW PZPR, sygn. 3524).

nie mają także charakteru wydawnictw ciągłych (jak prasa). Druki ulotne z grudnia 1970 r. (a także stycznia 1971 r.), zarówno wytworzone przez stronę strajkową, jak i ówczesne władze, mają wielką wartość dla poznania przebiegu ówczesnych wydarzeń i działań propagandowych podejmowanych przez obie strony. Miały na celu przedstawienie szerszemu ogółowi swych postulatów i racji, skierowanie apeli, żądań lub podziękowań, skłonić do określonych zachowań. Były w różny sposób kolportowane w mieście, zakładach pracy, roznoszone pieszo, rozwożone komunikacją miejską i taksówkami, a nawet – w przypadku odezw władz politycznych – były zrzućane z helikopterów³⁵.

Druki ulotne dotyczące wydarzeń grudniowych stanowią bez porównania mniejszy zbiór niż te z okresu działalności „Solidarności” (zarówno legalnego, jak i podziemnego), co oczywiście wynika ze zdecydowanie krótszego okresu trwania wydarzeń, których dotyczą, i nietrwałego charakteru organów opozycyjnych względem władz (komitety strajkowe). Zachowały się one w kilku zespołach i zbiorach archiwalnych: Zbiorze druków ulotnych (nr 65/1002), Zbiorze akt działaczy opozycji demokratycznej na Pomorzu Zachodnim (65/1507³⁶), Spuściźnie Romana Łyczewka (65/1357) oraz w omawianych już zespołach KW PZPR i Stoczni Szczecińskiej. Część zresztą ulotek powtarza się, gdyż wydrukowane były (a potem powielane) w tysiącach egzemplarzy.

Pośród najciekawszych zachowanych druków, wystosowanych przez strajkujących (powstawały one na maszynie, bądź drukowane były w zakładowych drukarniach, przede wszystkim Stoczni Szczecińskiej) warto wymienić następujące: Żądania Komitetu Strajkowego Stoczni Szczecińskiej i Remontowej³⁷, które były potem aprobowane i przyjmowane przez kolejne zakłady pracy, a następnie stały się podstawą pertraktacji z przedstawicielami władz³⁸; odezwę *Obywatele miasta Szczecina!!!* Komitetów Strajkowych z siedzibą w Stoczni Szczecińskiej im. A. Warskiego z 19 grudnia 1970 r.³⁹, będącą odpowiedzią na przemówienie Mariana Łempickiego z dnia poprzedniego⁴⁰; następnie *Żądania załogi Fabryki Me-*

³⁵ M. Paziewski, *Grudzień 1970...*, s. 185.

³⁶ Przekazane zostały przez Michała Paziewskiego i Adama Wolskiego, tworząc, wraz z materiałami odnoszącymi się do lat późniejszych, odrębne serie tematyczne.

³⁷ APSz, Zbiór druków ulotnych, sygn. 1198.

³⁸ M. Paziewski, *Grudzień 1970...*, s. 239.

³⁹ APSz, Zbiór druków ulotnych, sygn. 64.

⁴⁰ M. Paziewski, *Grudzień 1970...*, s. 254.

chanizmów Samochodowych „Polmo”, wystosowane przez Komitet Strajkowy tego zakładu⁴¹; odezwę (wielkoformatową) do załogi Zakładów Włókien Sztucznych „Wiskord”, informującą o podjęciu strajku zmianowego na znak solidarności z załogą Stoczni Szczecińskiej z 21 grudnia 1970⁴²; postulaty załogi Fabryki Sprzętu Elektrogrzejnego „Selfa” w Szczecinie z 19 grudnia 1970 r., skierowane do PWRN w Szczecinie⁴³. Uzupełnieniem działalności opozycyjnej, w formie nieco satyrycznej, choć dotyczącej przecież tragicznych wydarzeń, są także zachowane teksty piosenek do znanych melodii, odnoszące się do wydarzeń z grudnia 1970 i stycznia 1971 r.⁴⁴.

Ulotki propagandowe władz, wytworzone w drukarni polowej 12 Dywizji Zmechanizowanej⁴⁵, reprezentują druki z 18 grudnia 1970 r.: odezwa *Rodacy! Robotnicy Szczecina!* kierowana przez PWRN, KW PZPR oraz WKZZ w Szczecinie⁴⁶, apel *Rodzice i nauczyciele! Młodzieży!*, sygnowany również przez PWRN⁴⁷, odezwa *Mieszkańcy Szczecina! Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu*⁴⁸ oraz apel *Studentki i studenci Szczecina* rektorów i I sekretarzy Komitetów Uczelnianych PZPR wyższych uczelni Szczecina⁴⁹. Nieco później, bo 31 grudnia 1970, wydana została odezwa kierownictwa partyjnego i służbowego Komendy Wojewódzkiej MO w Szczecinie *Do matek, żon, córek i synów funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej województwa szczecińskiego*⁵⁰.

⁴¹ APSz, Zbiór druków ulotnych, sygn. 77.

⁴² APSz, Spuścizna Romana Łyczynka, sygn. 148.

⁴³ APSz, Zbiór akt działaczy..., sygn. 153.

⁴⁴ Tamże, sygn. 154, 203.

⁴⁵ M. Paziewski, *Grudzień 1970...*, s. 185.

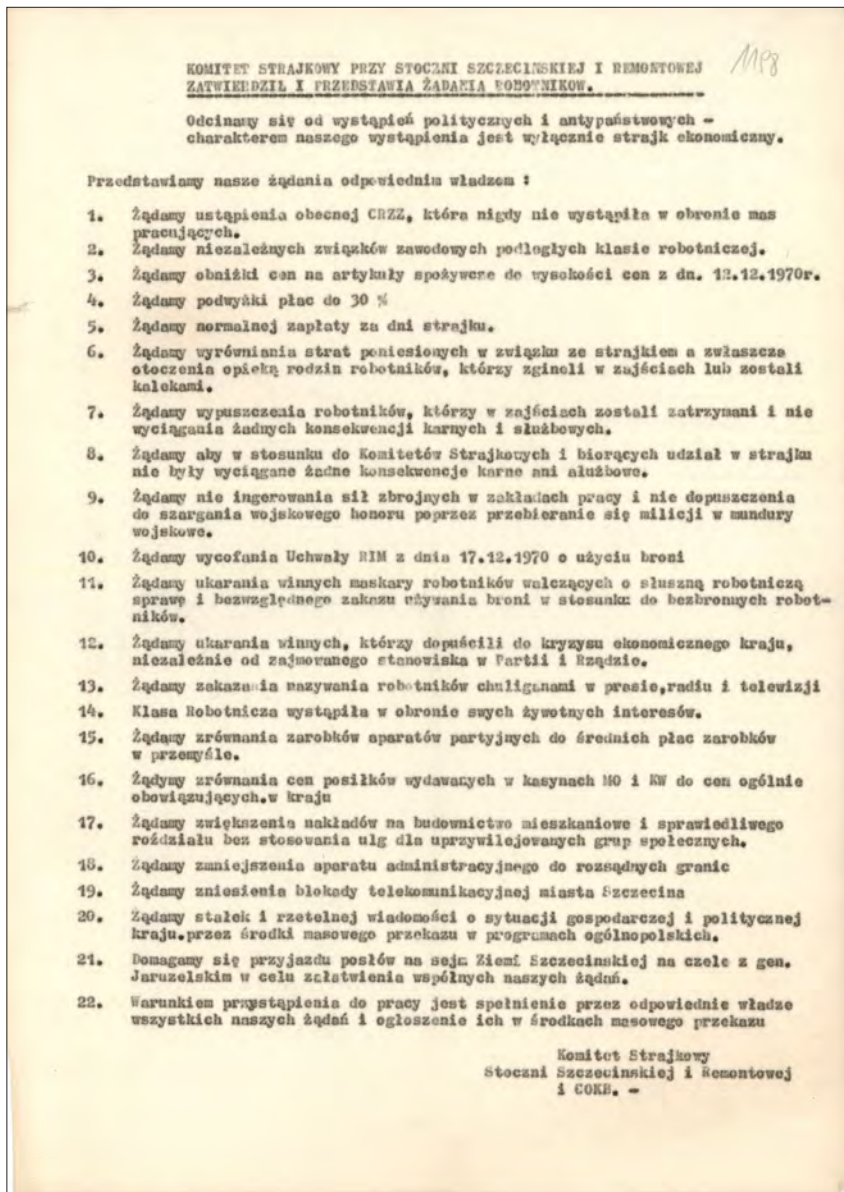
⁴⁶ APSz, KW PZPR, sygn. 6017.

⁴⁷ Tamże, sygn. 3524.

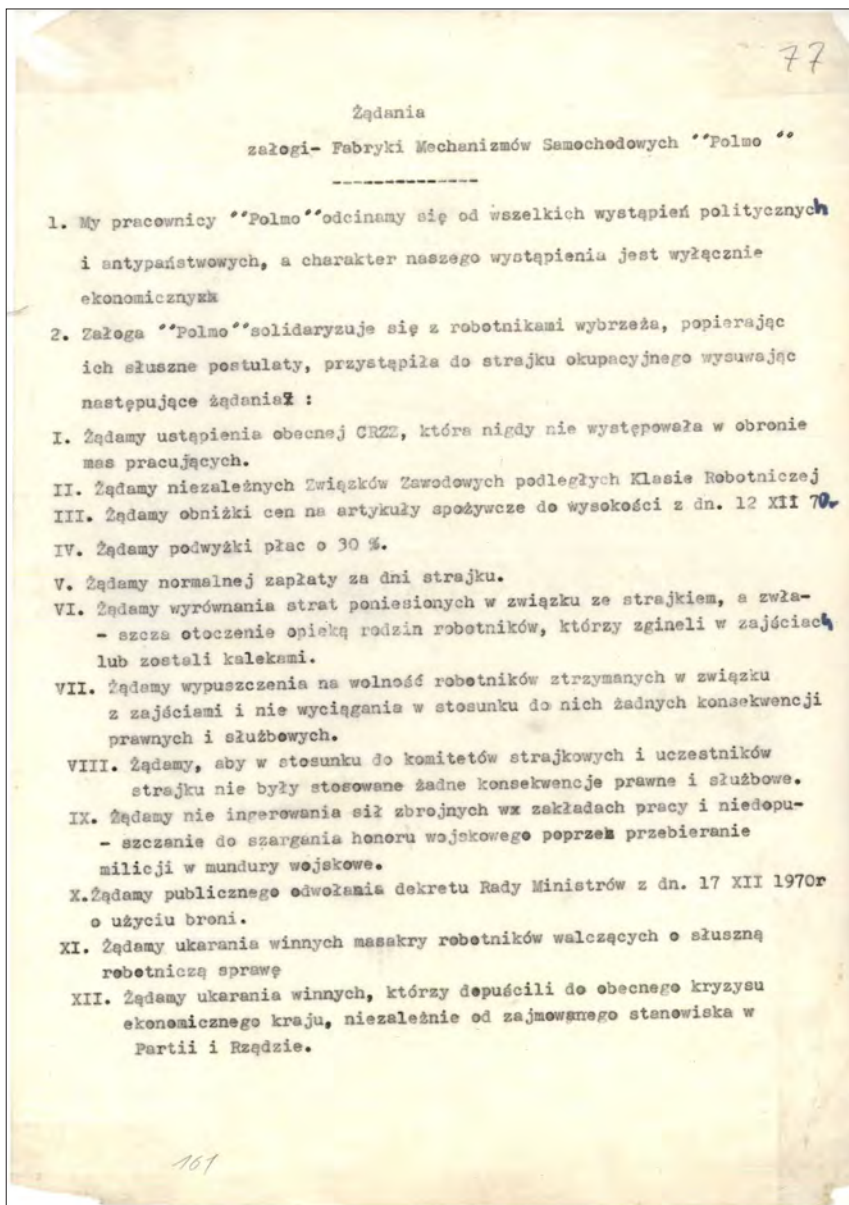
⁴⁸ Tamże, sygn. 6017.

⁴⁹ APSz, Zbiór akt działaczy..., sygn. 201.

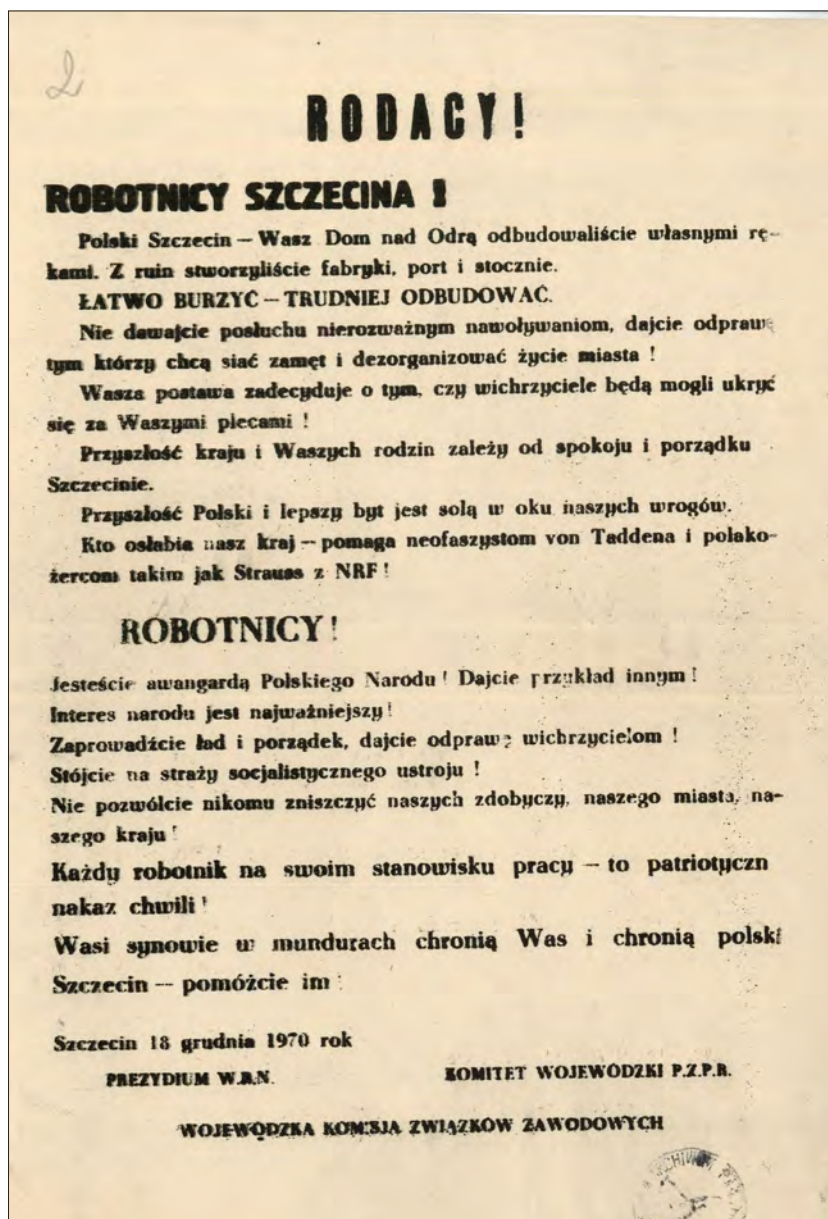
⁵⁰ APSz, Zbiór druków ulotnych, sygn. 1016.

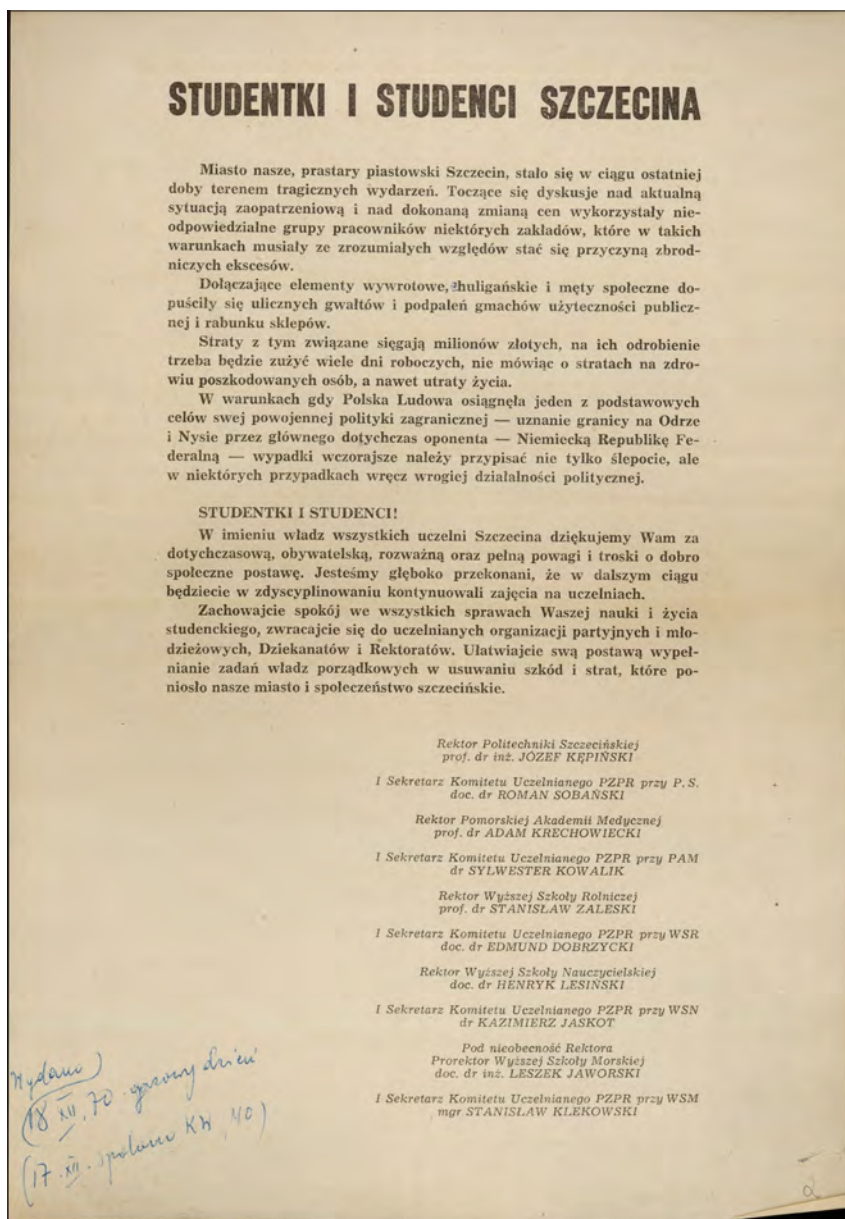
Fot. 10. Żądania robotników zatwierdzone przez Komitet Strajkowy przy Stoczni Szczecińskiej i Remontowej (APSz, Zbiór druków ulotnych, sygn. 1198).

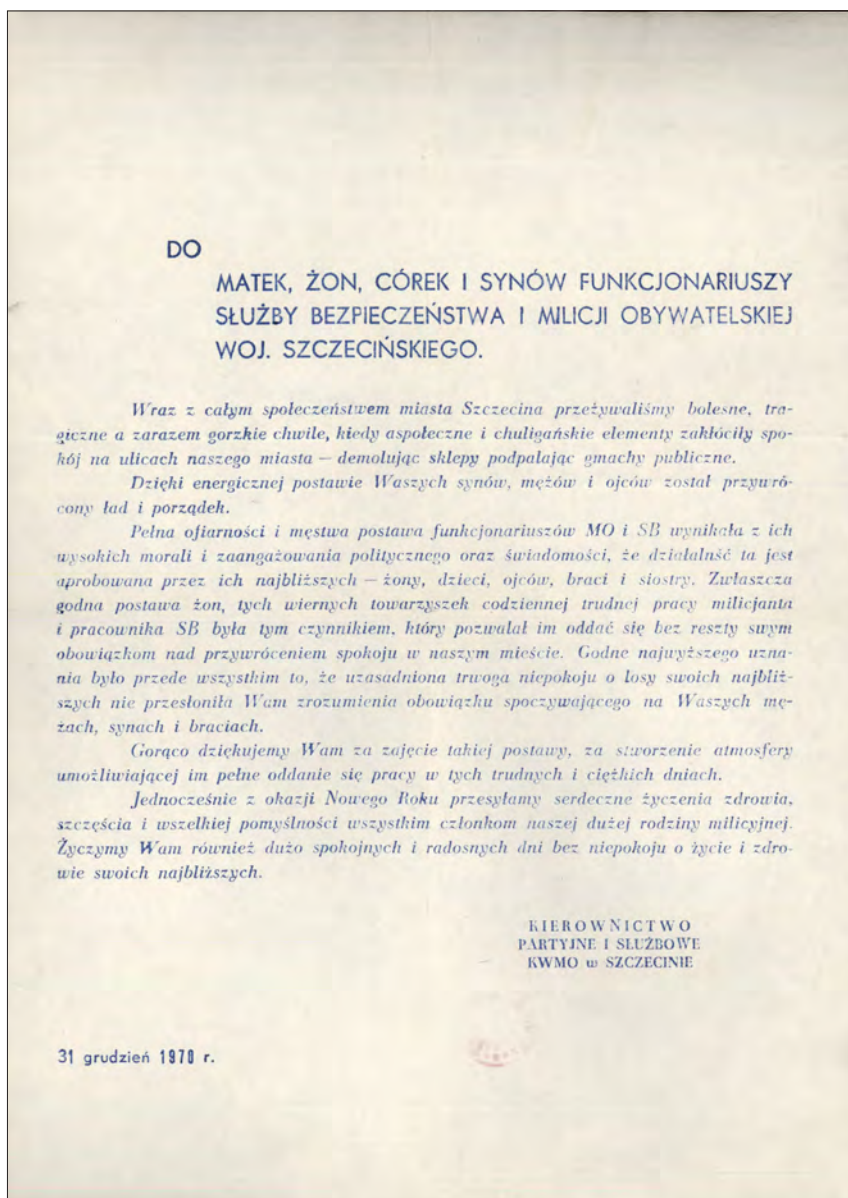
Fot. 11. Żądania załogi Fabryki Mechanizmów Samochodowych „Polmo”, podpisane przez tamtejszy Komitet Strajkowy (APSz, Zbiór druków ulotnych, sygn. 77).

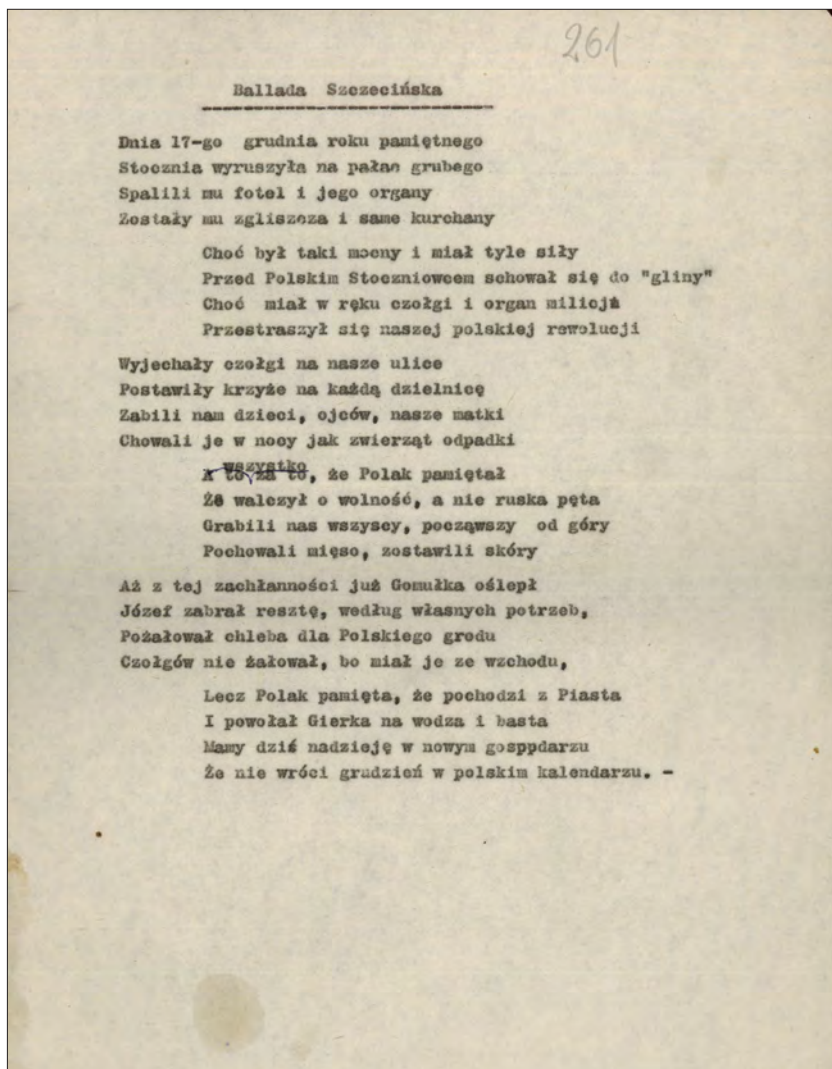
Fot. 12. Odezwa PWRN i KW PZPR w Szczecinie oraz WKZZ do robotników Szczecina, 18 grudnia 1970 r. (APSz, KW PZPR, sygn. 6017).

Fot. 13. Odezwa rektorów i sekretarzy komitetów uczelnianych PZPR wyższych uczelni Szczecina do studentek i studentów z 18 grudnia 1970 r. (APSz, Zbiór akt działaczy opozycji demokratycznej na Pomorzu Zachodnim, sygn. 201).

Fot. 14. Odezwa kierownictwa partyjnego i służbowego KW MO w Szczecinie do „matek, żon, córek i synów funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej województwa szczecińskiego”, 31 grudnia 1970 r. (APSz, Zbiór druków ulotnych, sygn. 1016).

Fot. 15. Przykładowy tekst jednej z piosenek odnoszącej się do wydarzeń Grudnia 1970 r. w Szczecinie (APSz, Zbiór akt działaczy opozycji demokratycznej na Pomorzu Zachodnim, sygn. 154).

Fotografie

W zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie zachowało się kilkadziesiąt fotografii wykonanych w trakcie wydarzeń grudniowych (część z nich to odbitki wykonane z oryginałów, niektóre powielają się). W omawianym już zespole KW PZPR zachowało się 89 zdjęć o tej tematy-

ce. Przedstawiają m.in. tłum demonstrantów pod Komitetem Wojewódzkim PZPR w dniu 17 grudnia, płonący gmach Komitetu, zdjęcia spalonego gmachu z zewnątrz i w środku, pochód stoczniovców na ul. Jana z Kolna, płot Stoczni Szczecińskiej w trakcie strajków okupacyjnych obwieszony transparentami oraz groby ofiar pochowanych na Cmentarzu Centralnym⁵¹. Z kolei w Zbiorze fotografii (nr 65/1000) odnajdziemy zdjęcia przedstawiające tłum zebrany na rogu ulic Dubois i Teodora Firlika, manifestantów na tle będącego wówczas w budowie Domu Marynarza, zgromadzenie na Placu Żołnierza Polskiego (widać pośród uczestników dzieci, osoby rzucające kamieniami; w tle dostrzeżemy m.in. Kombinat Gastronomiczny „Kaskada”, oraz wojskowe transportery SKOT, w tym z przymocowanymi transparentami), wnętrza spalonego budynku Komendy Wojewódzkiej MO, fasadę spalonego gmachu KW PZPR, otoczonego wysokim parkanem i zabezpieczonego przez transportery, a także transparenty na ogrodzeniu Stoczni Szczecińskiej i robotników zgromadzonych za płotem i zamkniętą bramą w czasie strajku okupacyjnego (widać m.in. napisy „Strajk okupacyjny” oraz „Witamy delegatów innych zakładów Szczecina i województwa”)⁵².

Niestety, tylko niewielka część fotografii jest podpisana ołówkiem na odwrocie, nieznani są również ich autorzy.

Zakończenie

Przedstawione materiały nie wyczerpują w pełni tematu tzw. wydarzeń grudniowych w Szczecinie – przebiegu demonstracji i ich stłumienia, strajków okupacyjnych, represji organów bezpieczeństwa, rozmów z przedstawicielami władz, czy panujących nastrojów społecznych. Przedstawiono jedynie najistotniejsze akta i innego rodzaju materiały, zawierające najwięcej treści dotyczącej opisywanych wydarzeń. Jak widać z niniejszego opracowania, jest to materiał różnorodny, a zarazem rozproszony w różnych zespołach i zbiorach archiwalnych. Stanowi on niewątpliwie nieoceniony materiał dla badaczy historii Polski po 1945 r., w tym zwłaszcza w odniesieniu do niepokojów społecznych, oporu wobec panującej władzy i działań o charakterze opozycyjnym, jak i stosowanych przez władze represji, czy też prób dochodzenia do kompromisu. Wciąż

⁵¹ APSz, KW PZPR, sygn. 6018.

⁵² APSz, Zbiór fotografii, sygn. 238/1–238/83.

wiele materiałów, zwłaszcza o charakterze ulotnym, znajduje się w prywatnych zbiorach uczestników wydarzeń grudniowych. Lukę stanowią niewątpliwie materiały wytworzone przez inne strajkujące i solidaryzujące się ze strajkiem zakłady pracy (m.in. Szczecińskiej Stoczni Remontowej „Gryfia”) Szczecina i okolic. Należy przypuszczać, że apele skierowane do świadków tamtych dni, zwłaszcza przy okazji kolejnych rocznic, pozwolą na poszerzenie posiadanego zasobu, a co za tym idzie, jego należyte zabezpieczenie, scalenie i udostępnienie szerszemu gronu zainteresowanych.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE:

Archiwum Państwowe w Szczecinie

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Szczecinie

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie

Prokuratura Wojewódzka w Szczecinie

Spuścizna Romana Łyczywka

Stocznia Szczecińska S.A.

Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Szczecinie

Zbiór akt działaczy opozycji demokratycznej na Pomorzu Zachodnim

Zbiór druków ulotnych

Zbiór fotografii

LITERATURA

Eisler J., *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2012.

Głowacki A., *Kryzys polityczny 1970 roku w świetle wydarzeń na Wybrzeżu Szczecińskim*, Szczecin 1985.

Głowacki A., *Wydarzenia grudnia 1970 r. – stycznia 1971 r. w Szczecinie*, „Zapiski Historyczne” 1981, z. 4.

Historia, miasto, pamięć. Grudzień '70 – Styczeń '71 (perspektywa szczecińska), red. M. Kowalewski, E. Krasucki, P. Miedziński, Szczecin 2010;

M. Machalek, P. Miedziński, *Zbuntowane miasto. Szczeciński Grudzień '70 – Styczeń '71*, Szczecin 2007.

Macholak J., *Grudzień 1970 w świetle dokumentów Komisji Odszkodowawczej przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Szczecinie*, „Szczecińskie Studia Historyczne” 1993, nr 7.

Paziewski M., *Grudzień 1970 w Szczecinie*, Szczecin 2013.

Paziewski M., *Szczeciński Grudzień '70 w krzywym zwierciadle historii*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2003, z. 3.

Waserman J., *Spółeczno-polityczne podłoże kryzysu w Szczecinie na przełomie lat 1970/71*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1983, z. 3–4.

Żurawski K., *Robotnicy, władza ludowa, czołgi... Wydarzenia Grudnia '70 w Szczecinie*, Szczecin 2007.

Bartosz Sitarz

Materiały archiwalne do wydarzeń Grudnia 1970 roku w Szczecinie w zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie

Streszczenie

Wydarzenia grudnia 1970 roku w Szczecinie, na które składały się stłumione przez władze demonstracje robotnicze, a następnie strajk powszechny w wielu zakładach pracy, ze Stoczną Szczecińską na czele, były jednym z przełomowych momentów powojennej historii miasta. Wiele materiałów archiwalnych, będących źródłem dla poznania tamtych wydarzeń, znajduje się w zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie. Jest to dokumentacja wytworzona przez administrację państwową, partyjną, związki zawodowe, zakłady pracy, komitety strajkowe. W jej skład wchodzi zarówno akta, jak i materiały ulotne czy fotografie. Stanowią one nieocenione źródło dla badaczy. Poszerzenie posiadanego zasobu o materiały ze zbiorów prywatnych jest możliwe dzięki współpracy z żyjącymi wciąż uczestnikami tamtych wydarzeń.

Słowa kluczowe: zasób Archiwum Państwowego w Szczecinie, archiwalia, Grudzień 1970, niepokoje społeczne w PRL, strajk powszechny, demonstracje robotnicze,

Bartosz Sitarz

Archival records referring to the Polish 1970 protest in Szczecin kept in the State Archive in Szczecin

Summary

Summary The Polish 1970 protests which occurred in December 1970 in Szczecin were one of the critical events in the post-war history of the city. The protests consisted of workers demonstrations suppressed by the Army and the Citizen's Militia, and then of a general strike in many workplaces (especially in the Szczecin Shipyard). There are many archival records kept by the State Archive in Szczecin which refer to these events. They are an invaluable source for historians. This documentation was made by the state administration, Polish United Workers' Party, trade unions, factories administration, strike

committees. It includes files, ephemera prints and photographs. By cooperating with still living participants of the 1970 protests it is possible to extend the available resources with materials coming from private collections.

Keywords: archival fonds in State Archive in Szczecin, archival records, Polish 1970 protests, social unrest in Polish People's Republic, general strike, workers' demonstrations.